

ARZU YILMAZ • Atruş'tan Maxmur'a

ARZU YILMAZ Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden 1993 yılında mezun oldu. On yıl boyunca çeşitli televizyon kanallarında muhabir ve yapımcı olarak çalıştı. Akademik çalışmalarına 2003 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde başladı. Uluslararası İlişkiler ve Kadın Çalışmaları Bölümleri'nde yüksek lisans yaptıktan sonra, 2015 yılında uluslararası ilişkiler üzerine teziyle doktorasını tamamladı. Bu kitap, Yılmaz'ın "Kürt Mülteciler ve Mülteci Özenin Politik Kimliği" başlıklı doktora tezine dayanmaktadır.

İletişim Yayınları 2345 • Araştırma-İnceleme Dizisi 387

ISBN-13: 978-975-05-2006-8

© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora - Merin Sever

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Ayn Sufni (Arzu Yılmaz Arşivi)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Melike Işık Durmaz - Merve Öztürk

DİZİN Melike Işık Durmaz

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ARZU YILMAZ

Atruş'tan Maxmur'a

Kürt Mülteciler ve
Kimliğin Yeniden İnşası

Dr. Bayar Dosky'e...

*Doktora tezimin alan araştırması sürecinde
verdiđi destek ve emek için minnettarım.*

İÇİNDEKİLER

Sunuş: “Çıplak Hayat”, “Egemenlik” ve Türkiyeli Kürt Mülteciler · HAMİT BOZARSLAN	11
GİRİŞ	21
BİRİNCİ BÖLÜM	
KURBAN VE FAIL İKİLİĞİNDE MÜLTECI ÖZNEİNİN İNŞASI	43
Mülteci kimdir?	45
<i>Mülteci statüsü</i>	45
<i>Mülteci rejimi</i>	47
<i>Mülteci krizi ve insani müdahale</i>	50
Benzersiz bir kategori: Mülteci savaşçılar	54
<i>Aktivist, hedef, kurban</i>	54
<i>Silahlı direniş hareketleri ve mülteci ilişkisi</i>	55
<i>Mülteci rejiminde mülteci savaşçıların yeri</i>	59
<i>Mülteci savaşçılar ve insani yardım paradoksu</i>	62
<i>Mülteci savaşçıları ortaya çıkaran faktörler</i>	64
Mülteci öznenin inşası	69
<i>Mülteci savaşçıların karışık (mixed) niteliği</i>	69
<i>Ulusal kurtuluş hareketleri ve mültecilik</i>	71
<i>Seçilmiş halk: Mülteci savaşçılar</i>	76
<i>Diyaspora, entegrasyon, kimlik</i>	79

İKİNCİ BÖLÜM

ZORUNLU GÖÇ VE KÜRT MÜLTECİ SAVAŞÇILAR TOPLULUĞUNUN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ	83
Başarısız devlet durumunda zulüm ve direniş	86
<i>Türkiye’de terörle mücadele ve zorunlu göç</i>	86
<i>Bir devrim stratejisi: Halk savaşı</i>	98
Uluslararası toplum faktörü	109
<i>Kürt sorunu ve uluslararası toplum</i>	109
<i>Irak Kürtleri: İnsani sorun</i>	110
<i>Türkiye Kürtleri: İnsan hakları ve terör</i>	115
<i>ABD-Türkiye ilişkilerinde PKK</i>	117
<i>AB-Türkiye ilişkilerinde PKK</i>	120
Komşu ülke faktörü: Irak Kürdistanı	126
<i>Türkiye ve Irak Kürtleri</i>	126
<i>Kürt mülteciler krizi (1988-1991)</i>	127
<i>Siyasi temas ve uzlaşma</i>	132
<i>Askerî işbirliği</i>	139
PKK ve Irak Kürdistanı	148
<i>Irak Kürdistanı’na giriş</i>	148
<i>Kürt iç savaşı</i>	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR POLİTİK EYLEM VE KİMLİK SEÇİMİ OLARAK GÖÇ VE MÜLTECİLİK	165
Irak Kürdistanı’na göç (1990-1994)	168
<i>Terörle mücadele sürecinde</i>	
<i>Irak Kürdistanı’na ilk toplu göç vakaları</i>	169
<i>Terörle mücadele sürecinde Irak Kürdistanı’na bireysel göçler</i>	175
<i>Zorunlu göç mağdurlarına sınır ötesi müdahale</i>	178
Göç, kurtuluş, özgürlük	181
<i>1994 kitlesel göçü ve PKK’nin rolü</i>	182
<i>Uludere hattı</i>	188
<i>Gabar-Cudi hattı</i>	193
<i>Oramar hattı</i>	200
Atruş Mülteci Kampı	205
<i>İnsani alanın politik niteliği ve mülteciler</i>	206
<i>Bir devlet ve millet modelinin inşası</i>	221
<i>Atruş cumhuriyeti</i>	224
<i>Mülteci milleti</i>	230

<i>Atruş Mülteci Kampı'nın kapatılış süreci</i>	237
<i>Meleler davası</i>	240
<i>Jiyan'ın ölümü</i>	243
<i>Ambargo</i>	246
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
BİR POLİTİK VAR OLUŞ BIÇIMI OLARAK MÜLTECİLİK	251
Mülteci öznelerin ortaya çıkışı	253
<i>Kürt mülteci savaşçılar topluluğunun tasfiyesi</i>	254
<i>Ayn Sufni</i>	259
<i>Nehtara</i>	264
Politik sınırların yeniden inşası: Yerleşkelerde yaşam	269
<i>Yeniden yerleşim ve asimilasyon politikaları (1997-2003)</i>	273
<i>Yerleşkelerin entegrasyon süreci</i>	278
<i>PKK-KDP-KYB uzlaşması</i>	281
<i>Irak Kürdistanı'nda yeni dönem ve mültecilik</i>	286
Maxmur Mülteci Kampı	295
<i>Kürt mülteci savaşçılar topluluğunun yeniden inşası</i>	298
<i>PKK'nin yeniden yapılanma süreci ve sosyal reform</i>	306
<i>Maxmur Mülteci Kampı'nın sivil niteliği</i>	314
<i>Maxmur Mülteci Kampı'nın idari yapısı</i>	316
SONUÇ	327
Sonsöz · LEYLA ARZU İLHAN	333
EKLER	351
KAYNAKÇA	377
DİZİN	391

Sunuş:
**“Çıplak Hayat”, “Egemenlik”
ve Türkiyeli Kürt Mülteciler**

HAMİT BOZARSLAN

1943'te Hannah Arendt kendi nesli üzerine “Biz, Mülteciler” adlı bir makale kaleme almakta, mülteçilik kavram ve koşulunun dayattığı dayanılmaz ağırlıktan bahsetmekteydi.¹ Bu konuya yedi yıl sonra yayınlanacak olan *Totalitarizm* adlı eserinin birinci cildinde² yeniden dönen sürgün filozof, “mülteciler”i vatandaşsızsılaştırılmış ve bu nedenle de hukuksal alanının dışına itilmiş bir kategori olarak tanımlamakta, mülteçiliğin insanlığın muhtemel koşullarından birisi olabileceğini hatırlatmaktaydı.³ Arendt'ten yıllar sonra Michel Foucault mülteçilik ve “biyoiktidar” arasında bir ilişki kuracak,⁴ Giorgio Agamben ise mülteci kamplarını “çıplak”, yani korunmasız yaşam alanları olarak değerlendirecekti.⁵

1 Hannah Arendt, “We, Refugees”, Marc Robison (ed.), *Altogether Elsewhere: Writers on Exile*, Ficher&Fucher, Winchester, 1994, s. 110-119.

2 Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları I: Antisemitizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

3 Laure Adler, *Dans les pas de Hannah Arendt*, Gallimard, Paris, 2005.

4 Michel Foucault, *Sécurité, Territoire, Populations*, EHESS-Gallimard-Seuil, Paris, 2004.

5 Giorgio Agamben, *Homo Sacer*, Cilt 1: *Le pouvoir souverain et la vie nue*, Seuil, Paris, 1998. [*Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, çev. İsmail Türkmən, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.]

Salt felsefi bir yaklaşımın ötesinde, mültecilik olgusu, şiddet ve Westphalia sisteminin krizleri arasında yakın bir ilişki olduğunu gösterir. Bilindiği gibi, Avrupa'nın 1618-1648 "iç savaşı"na son veren Westphalia Antlaşmaları, mevcut devletleri kendi hükümlerlik sahalalarının tek meşru otoriteleri olarak değerlendiriyor, ama aynı zamanda da "iç barış"ı, daha doğrusu toplumsal pasifikasyonu, egemenliğin koşulu olarak dayatıyordu. Westphalia sonrası Avrupa tarihi, bu zorunluluğun teorik bir düzeyin ötesine gitmediğini gösterecekti. Gerçekten de, en radikal ifadesini Carl Schmitt'te bulan yeni bir hukuk ve siyaset felsefesi anlayışına göre, devletin egemenliği, nüfusunun bir kısmını "iç düşman" olarak sınıflandırma hakkını da içeren sınırsız bir egemenlik olarak tanımlanmalıydı.⁶ Devletlerarası savaş, Westphalia sisteminden kopuşun yaşandığı diğer bir alan olarak ortaya çıkıyordu: Westphalia modeli, devletlerin "savaş ilan etme" hakkını ortadan kaldırmasa da, Clausewitz'e kadar devam edecek olan bir gelenek oluşturuyor, savaş "düşmanın imha edilmesi" değil de "yenilmesi"ni hedefleyen bir siyaset olarak değerlendiriyor ve bir "hukuk" sistemine tâbi kılıyordu. Ancak aralarında Osmanlı ordusunda komutanlık yapmış bulunan Colmar von der Goltz "Paşa"nın da bulunduğu 20. yüzyıl başı stratejistleri, savaş "topyekûn savaş" (*totale Krieg*) olarak tanımlayan, "uluslar"a ve hatta birer biyolojik tür olarak görülen "ırklar"a ölüm kalım mücadelesi dışında bir alternatif bırakmayan ve dolayısıyla da sivil halkı hem seferber eden hem de hedef alan yeni bir "stratejik akıl" ve yeni bir *praxis* geliştirdiler. 1853-1856 Kırım Savaşı, 1861-1865 Amerikan İç Savaşı ve 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı, klasik ordular arasındaki "cephe savaşları" olmaktan çok, geniş mekânların kontrolünü hedef alan uzun erimli savaşlar olarak gerçekleşmişlerdi. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren endüstriyel bir nitelik kazanan savaşlar ise neredeyse sistematik bir şekilde sivilleri hedef aldı; devletlerin ya da devletdışı aktörlerin kullandığı zor, nüfusun bir bölümünü tebaası olmadığı başka bir devletin topraklarına

6 Carl Schmitt, *La notion de politique/Théorie du Partisan*, Flammarion, Paris, 1992. [Siyasal Kavramı, çev. Ece Göztepe, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.]

göçmeye zorladı.⁷ Bu zorunlu göçler, egemenlik ve aidiyet arasında ciddi bir kopuşun yaşanmasına yol açarak “göçer”leri ancak teritoryal bir vatandaşlığın mümkün kılabildiği haklardan mahrum bıraktı.

1919’da kurulan, ama temel varlık nedenini oluşturan evrensel barışı tesis edemeyen Milletler Cemiyeti, mültecilerin “beynelmilel camia” tarafından korunması prensibini kabul etmişti. Ancak bu prensip, mültecilerin, vatandaşları olmadıkları bir ülkenin genellikle istenmeyen misafirleri olmalarını engellemedi. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler de mültecilik konusunda büyük bir çaresizlik içindeydi. Kaldı ki “mültecilik”, pratikte uluslararası hukukun tanımladığı gibi geçici bir koşul oluşturmaz, göçü zorunlu kılan savaş halinin bitmesiyle de sona ermez. 1947-1948 Arap-İsrail savaşının da gösterdiği gibi, yeni savaşlar sadece “düşman”ın yenilmesini değil, aynı zamanda elde edilen toprakların topografik-demografik olarak homojenleştirilmesini de hedefliyor; Michel Foucault’nun da belirttiği gibi, artık “iktidar, yaşam, tür, ve kesif demografik olgular”dan yola çıkarak tanımlanıyordu.⁸ Bu koşullarda barış, olsa olsa savaşın “kazançları”nın pekiştirilmesini mümkün kılan ve kazanan tarafın kurumsallaştırdığı, zorla belirlenen bir dönem anlamına geliyordu. Diğer bazı savaşlar ise uzun erimli savaşlara dönüşüyor, marjlara itilen mültecileri zaman ve mekânın imhasıyla belirlenen ontolojik bir boşlukla karşı karşıya bırakıyordu. Bu nedenle de zamanın ve mekânın yeniden inşa edilmesi, bu gruplar açısından yaşamsal bir önem kazanıyordu.

* * *

1948’den 1970’lerin sonuna kadar Filistin kampları toplu iltica olgusunun en yoğun olarak yaşandığı mekânları oluşturacaklardı; dolayısıyla, yeniden zamanlaşma ve mekânlaşma tec-

7 Birinci Dünya Savaşı için bkz. John Horne, “Les ‘violences de guerre’ faites aux civiles”, *Le Monde*, 06.10.2014.

8 Michel Foucault, *Histoire de la sexualité*, cilt 1, NRF, Paris, 1997. [*Cinselliğin Tarihi*, çev. H. Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.]

rübesini ilk yaşayanlar da Filistinliler olacaktı. Yıllar akıp geçtikçe, ilk başta geçici barınaklar olarak tasarlanan kamplar şehirleşecek, hem “ev sahibi” ülkeye entegre olan hem de özerk bir yapı kazanan mikro-ekonomik sahalara dönüşeceklerdi. Ürdün’de nüfusun çoğunluğunu oluşturan Filistinli mülteciler, Mescid-i Aksa’nın “hamisi” olan kralın tebaalarından biri haline gelecek, ama asla “aslı Ürdünlüler”e eşit bir vatandaşlık statüsüne erişemeyeceklerdi. Ürdün dışında ise mültecilerin kendilerini “misafir” eden “kardeş Arap ülkeleri”nde vatandaşlık elde edebilmeleri mümkün olmayacaktı. Mezhep temelli hassas demografik dengelere sahip olan Lübnan’da, yüz binlerce Sünni Filistinliye vatandaşlık verilmesi her halükârda mümkün değildi. Suriye rejimi ise Filistin kamplarını hem siyasi bir koz, hem de paramiliter bir güç oluşturabileceği bir saha olarak değerlendiriyordu. Kaldı ki, “mülteci” statüsünü terk etmenin Filistin davasına ihanet anlamına geldiğini düşünen Filistinlilerin önemli bir kısmı da vatandaşlık talebinde bulunmuyorlardı.

Kara Eylül (1970), Tel az-Zaatar (1975), Sabra ve Şatilla (1982) ve 2011 sonrasında Suriye-Yarmuk örnekleri, bu kamplardaki Filistinlilerin hayat haklarının kolaylıkla ellerinden alınabileceğini gösterdi. Bununla birlikte, Filistin nüfusunun yarısını barındıran bu kamplarda yaşayanların, Arendt, Foucault ve Agamben’in haklı olarak gözlemledikleri “marjların ötesine atılma” tehlikesini aşmaya çalıştıklarını ve “çıplak hayat”tan özneleşme sürecine geçmeyi mümkün kılan bazı stratejiler geliştirdiklerini de görüyoruz. Bu stratejilerin ilki, “silahlı mültecilik” ya da kampların “milli kurtuluş” için gerekli “güç” ve bilgi birikimini sağlayan mekânlar olarak algılanması şeklinde ortaya çıkar. İkinci strateji, Filistinli siyasi aktörlerin kamplarda “sınır-üstü” bir “egemenlik” tesis etmeleri ve mikro düzeyde devlet yapıları oluşturmaları şeklinde özetlenebilir. Üçüncü strateji ise sosyal muhafazakârlık temelinde de olsa, aile yapılarının, hatta göç öncesi “memleket dayanışması”nın güçlendirilmesidir. Bu stratejilerin bir sonucu olarak, kısa bir zamanda şehirleşen ve ekonomik olarak Lübnan, Suriye ve Ürdün’ün keşif şehir dokusuna entegre olan kamplar, hem geniş aile birim-

lerinin (*hamulalar*) korunduğu hem de “Devrim”in (*thawra*) ya da “İslami direniş”in örgütlendiği mekânlar haline geldi. Aynı kamplar, 1993 Oslo Anlaşması’ndan sonra da Filistin siyasetinin örgütlendiği sahalar olarak kalmaya devam etti.⁹

1970’lere kadar bir istisna oluşturan Filistin kampları, zamanla diğer mülteci gruplarının örgütlenmesinde “hemen uygulamaya konabilir” bir model haline geldi. Pakistan ve İran’daki Afgan mülteci kampları ve Afrika’da oluşturulan “çadır şehirler”, hem “çıplak hayat” mekânları hem de silahlı birimlerin ve devletvari yapıların oluştuğu Westphalia sistemi dışındaki aktörlerin bir yarı-egemenlik sistemini kurabildikleri alanlara dönüştüler.¹⁰ Arzu Yılmaz’ın Philip Marfleet’ten¹¹ yola çıkarak belirttiği gibi, 20. yüzyılın sonunda, “Filistinlileşme” birçok grubun kaderini belirleyen bir süreç haline gelecekti.

* * *

Yılmaz’ın aynı zamanda günümüz Türkiye’si’nin travmalarında önemli bir rol oynayan 1990’lı yıllar üzerine bu son derece mühim monografik çalışması, bu yıllarda Türkiye Kürtlerinin küçük bir bölümünün “savaşçı mültecilik” olgusuyla tanışmasını sorunsallaştırıyor. 1990’lar, Kürt sorununun hem bölge düzeyinde hem de Türkiye koşullarında baş döndürücü bir “çetrefilleşme”yle yeniden tanımlandığı bir dönem olarak algılanabilir. Bu süreç 1980’lerde, İran İslâm Devrimi’nin akabinde başlayan İran-İrak Savaşı, her iki ülkedeki Kürt gerilla savaşı, Enfal Operasyonları, PKK’nin silahlı başkaldırısı ve Avrupa’da önemli bir Kürt diasporasının oluşmasıyla başlamıştı.¹²

9 Nadine Picaudou (ed.), *Territoires palestiniens de mémoire*, Karthala, Paris, 2006; Jalal al-Husseini, Aude Signoles (ed.), *Les Palestiniens entre Etat et diaspora: Le temps des incertitudes*, Karthala, Paris, 2012.

10 Michel Agier, *Managing the Undesirables: Refugee Camps and Humanitarian Government*, Polity Press, Cambridge, 2008.

11 Philip Marfleet, *Refugees in a Global Era*, Palgrave Macmillan, New York, 2006.

12 Barzoo Eliassi, *Contesting Kurdish Identities in Sweden*, MacMillan, New York, 2013; Bahar Başer, *Diasporas and Homeland Conflicts: A Comparative Perspective*, Ashgate, Farnsham, 2015 ve Östen Wahlbeck, *Kurdish Diasporas: A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities in London*, MacMillan, New York, 1999.